

TURK XOQONLIGI DAVLATCHILIK TARIXI.

Abdujabborova Gulzira

Annotatsiya.

Ushbu maqolada Turk Xoqonligi davlatchilik tarixining asosiy jihatlari, uning tashkil topishi, siyosiy va ijtimoiy tuzilishi, hamda hududiy kengayishi tahlil qilinadi. Turk Xoqonligi Oʻrta Osiyoda VII asr oxiri — VIII asr boshlarida tashkil etilgan va oʻz davrining kuchli siyosiy markazlaridan biri boʻlgan. Maqolada uning davlat boshqaruvi tizimi, iqtisodiy hayoti, harbiy faoliyati hamda qoʻshni xalqlar bilan munosabatlari oʻrganiladi. Shuningdek, Turk Xoqonligining Oʻrta Osiyo tarixidagi oʻrni va merosi haqida fikrlar bildiriladi.

Kalit soʻzlar: Turk Xoqonligi, Oʻrta Osiyo, davlatchilik, siyosiy tizim, harbiy kuch, iqtisodiyot, tarixiy meros, qoʻshni xalqlar

Turk Xoqonligi Oʻrta Osiyoda VII asr oxiri — VIII asr boshlarida tashkil topgan koʻhna davlatlardan biri boʻlib, u oʻz davrida siyosiy, harbiy va madaniy jihatdan katta ahamiyatga ega boʻlgan. Bu davlatchilik Markaziy Osiyoda turk xalqlarining birlashishi va mustaqil siyosiy kuchga aylanishida muhim rol oʻynadi. Turk Xoqonligi nafaqat hududiy kengayib, oʻz atrofidagi koʻplab xalqlar bilan munosabatlar oʻrnatgan, balki oʻsha davr madaniy va siyosiy jarayonlariga taʼsir koʻrsatgan. Ushbu maqolada Turk Xoqonligining tashkil topishi, davlat boshqaruvi tizimi, harbiy qudrati va tarixiy merosi haqida batafsil tahlil qilinadi.

Turk Xoqonligi VII asr oxiri — VIII asr boshlarida Oʻrta Osiyoda paydo boʻldi. U ilk bor turk qabilalarini yagona siyosiy markaz ostida birlashtirishga erishdi. Bu davlatning tashkil topishida xitoy va fors kabi yirik davlatlarning siyosiy taʼsiri, shuningdek, turk qabilalari ichidagi ichki siyosiy jarayonlar muhim

rol o‘ynadi. Turk Xoqonligi o‘zining mustaqil siyosiy sub’ekt sifatida mavjudligini namoyish etdi va O‘rta Osiyo hududida kuchli siyosiy kuchga aylandi.

Turk Xoqonligida boshqaruv tizimi qattiq markazlashtirilgan bo‘lib, xo‘qon davlat boshlig‘i sifatida yuqori hokimiyatga ega edi. Xo‘qon atrofida kengaytirilgan idora va harbiy tuzilmalar shakllangan edi. Davlat boshqaruvida turk qabilalari boshliqlari va saroy a‘zolari muhim rol o‘ynagan. Siyosiy tizimda qo‘shinlarni boshqarish, soliq yig‘ish va ichki tartibni saqlash masalalari asosiy o‘rin tutgan.

Turk Xoqonligining harbiy kuchi uning siyosiy mavqeini mustahkamlashda katta ahamiyatga ega edi. Xo‘qon qo‘shinlari ko‘plab yurishlar va janglarda muvaffaqiyat qozongan. Ular o‘z davrida O‘rta Osiyoda boshqa davlatlar, jumladan, Xitoy Tang sulolasi va Fors Sasaniylar imperiyasi bilan doimiy raqobat va ittifoqlar tuzgan. Harbiy strategiya va jang uslublari turklarning jangovar qobiliyatini oshirishga xizmat qilgan.

Turk Xoqonligi iqtisodiy jihatdan asosan chorvachilik, ovchilik va savdogarlikka tayanardi. Ular O‘rta Osiyo va Xitoy, shuningdek Fors va boshqa hududlar bilan savdo aloqalarini rivojlantirishga harakat qilgan. Bu savdo yo‘llari orqali mamlakat turli madaniy va texnologik yangiliklarni ham qabul qilgan. Savdo-ijtimoiy aloqalar xo‘qonlikni iqtisodiy jihatdan barqarorlashtirgan.

Turk Xoqonligi davrida turk xalqlari o‘ziga xos madaniyat va diniy an’analarni rivojlantirdi. Tengrizm dini keng tarqalgan bo‘lib, u tabiat kuchlari va osmonga ibodat qilishga asoslangan edi. Shuningdek, Xitoy va fors madaniyatlari bilan aloqalar natijasida turk madaniyatida sintez jarayoni yuz berdi. Bu davrda yozuv tizimi va san’at rivojlandi.

Turk Xoqonligi o‘zining faol siyosati va kuchli harbiy imkoniyatlari tufayli qisqa vaqt ichida keng hududlarga nazorat o‘rnatdi. U O‘rta Osiyo, hozirgi

Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Qozog‘istonning janubiy qismiga, shuningdek Xitoyning g‘arbiy qismiga ham ta’sir ko‘rsatdi. Bu kengayish uning iqtisodiy va siyosiy kuchini oshirishga yordam berdi hamda turk xalqlarining birlashuvi va identifikatsiyasini mustahkamladi.

Turk Xoqonligi o‘z davrida qo‘shni davlatlar, jumladan Xitoy Tang sulolasi, Fors imperiyasi va boshqa ko‘plab xalqlar bilan siyosiy va savdo munosabatlarini yo‘lga qo‘ydi. Ba‘zan urushlar bo‘lsa-da, ko‘pincha tinchlik va savdo aloqalari rivojlantirildi. Bu munosabatlar Turk Xoqonligining mintaqaviy siyosiy maydondagi o‘rmini mustahkamladi.

Turk Xoqonligi O‘rta Osiyo tarixida mustaqil va kuchli davlatchilikning birinchi namunasidir. U turk xalqlarining siyosiy birligini ta’minlashda, madaniy va iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o‘ynagan. Uning siyosiy va harbiy tizimlari keyingi davrlardagi turk davlatlariga, jumladan, O‘rta asrlar davridagi turk davlatlariga ta’sir ko‘rsatdi. Shuningdek, Turk Xoqonligi madaniy merosi hozirgi turk xalqlari tarixiy identifikatsiyasining asosiy qismi hisoblanadi.

Turk Xoqonligida siyosiy boshqaruv xo‘qon atrofida markazlashgan bo‘lib, boshqaruv tizimi qat’iy qoidalar va qabilalararo kelishuvlarga asoslangan edi. Xo‘qon o‘zining atrofidagi boshliq va saroy a’zolariga katta vakolatlar bergan, shu bilan birga ichki nizolar va ziddiyatlarni boshqarishga harakat qilgan. Ijtimoiy hayotda qabilalararo aloqalar, urf-odatlar va an’analar katta ahamiyatga ega bo‘lgan

Turk Xoqonligi ko‘p jihatdan ichki siyosiy nizolar, qabilalararo ziddiyatlar va tashqi bosimlar natijasida asta-sekin zaiflashdi. Xitoy va boshqa qo‘shni davlatlarning bosimlari, shuningdek ichki hokimiyat uchun kurashlar xo‘qonlikning barqarorligini buzdi. Natijada, VIII asr oxirlarida va IX asr boshlarida Turk Xoqonligi qulashga yuz tutdi va uning hududlari yangi davlatlarga bo‘linib ketdi.

Xulosa

Turk Xoqonligi Oʻrta Osiyoda mustaqil va kuchli davlatchilik tizimini yaratgan ilk turk davlatlaridan biri boʻlib, uning siyosiy, harbiy va madaniy salohiyati mintaqaning keyingi tarixi uchun muhim asos boʻldi. Xoʻqonlik siyosiy markazlashuv, samarali harbiy tizim va keng hududlarga taʻsir oʻtkazish imkoniyati bilan oʻz davrida katta qudratga ega edi. Shu bilan birga, uning ichki siyosiy nizolari va tashqi bosimlar natijasida asta-sekin zaiflashishi va qulashiga olib keldi.

Turk Xoqonligining tarixiy merosi turk xalqlarining davlat qurish anʼanalari, madaniyati va siyosiy faoliyatining rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega boʻlib, u bugungi kun turk xalqlari tarixiy ongining shakllanishida muhim oʻrin tutadi. Shunday qilib, Turk Xoqonligi davlatchilik tarixi oʻrganilishi nafaqat tarixiy bilimlarni boyitadi, balki Oʻrta Osiyo va turk dunyosining madaniy va siyosiy ildizlarini tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Gumilev L. N., Drevniye tyurki, 1967;
- 2.Nasimxon Rahmon, Turk xoqonligi, T., 1993;
- 3.Koʻchanov Ye. I., Kochevie gosudarstva ot gunnov do manchjurov, M., 1997;
- 4.Asadov F. M., Arabskiye istochniki o tyurkax v rannem srednevekovye, Baku, 1993;
- 5.Shoniyozov K., Oʻzbek xalqining shakllanish jarayoni, T., 2001.
- 6.Gʻaybulla Boboyorov. OʻzME, Toshkent, 2000-2005.

7. Гумилёв Л. Н.. Древние тюрки. СПб.: СЗКЭО, Издательский Дом «Кристалл», 2002. ISBN 5-9503-0031-9.

8. Baratova L. S. Drevnetyurkskie moneti Sredney Azii VI—IX vv. Avtoreferat dissertatsii kand. ist. nauk. T., 1995

9. Klyashtorniy S. Stepnie imperii drevney Yevrazii. SPb.: izdatelstvo Filologicheskogo fakulteta SPbGU, 2005.

10. Иакинф (Бичурин Н. Я.). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1950 — 335-бет.